

ΕΤΙΕΝ ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ ΙΜΜΑΝΟΥΕΛ ΒΑΛΛΕΡΣΤΑ·Ι·Ν

ΦΥΛΗ ΕΘΝΟΣ ΤΑΞΗ Οι διφορούμενες ταυτότητες

ο Πολίτης 1991

Τό βιβλίο, που πρόσφατα κυκλοφόρησε στή χώρα μας άπό τίς έκδόσεις 'Ο Πολίτης, σέ μετάφραση του "Αγγελου Έλεφάντη και της Ελένης Καλαφάτη, αποτελεῖται άπό δεκατρία άρθρα τῶν Ε. Μπαλιμπάρ και Ι. Βαλλερστάιν, χωρισμένα σέ τέσσερις ένοτητες. Η πρώτη μέ άντικείμενο τόν «οίκουμενικό ρατσισμό», ή δεύτερη τό «ϊστορικό έθνος», ή τρίτη τίς «τάξεις: πόλωση και υπερκαθορισμός» και ή τέταρτη μέ τό έρωτημα «μετατόπιση τής κοινωνικής σύγκρουσης»; που ίχνηλατεῖ πρός τήν κατεύθυνση τῶν «πρακτικῶν συμπερασμάτων» τήν πολιτική και κοινωνική διάσταση τῶν παραπάνω προσδιορισμῶν. Τό σύνολο τῶν έργασιῶν στηρίζεται σέ σεμινάρια που όργανώθηκαν στό Παρίσι, στό "Ιδρυμα τῶν Επιστημῶν του Ανθρώπου, άναμεσα στά 1985 και 1987. Οι έκει παρεμβάσεις δέχτηκαν περαιτέρω έπεξεργασία και άρθρώθηκαν στόν τόμο αύτό, σέ τρόπο που νά άναδεικνύονται τά σημεῖα άντιπαράθεσης και σύγκλισης άναμεσα στίς άπόψεις τῶν δύο διανοούμενων.

Ουλή, έθνος και τάξεις λοιπόν. Θέματα έπικαιρα; Μάς άφορούν; "Ενα βιβλίο που θέλει νά άνοιξε ζητήματα βαφτίζεται άναγκαστικά στά έρωτηματικά αύτά. Καί θά ξελεγε κανείς δτι ή συζήτηση – οι διαστάσεις και ή ουσία της – ξεκινοῦν άκριβώς άπό έδω. Άπο τούς λόγους που προκάλεσαν τή δημιουργία, τήν έκδοση και τελικά τή μετάφραση και στή γλώσσα μας τού βιβλίου αύτού. Είναι λίγο πολύ γνωστές οι ραγδαίες έξελίξεις που άνεδειξαν στήν εύρωπαϊκή ήπειρο, μέ τρόπο

έκρηκτικό στό τέλος τής δεκαετίας τού'80, πολύμορφους και πολύπτυχους έθνικισμούς που τόσο άσχημα έκρυβαν ώς τότε σχήματα αύτοοριζόμενα ώς ύπερεθνικά. Είναι γνωστή ή σέ έξέλιξη άπόπειρα μετατροπής έπιμερους εύρωπαϊκῶν έθνικισμῶν σέ έναν ένιατο, έκεινο τής διευρυμένης και ένοποιημένης «κοινότητας». Στή χώρα μας ίδιαίτερα, δπου δημόσια όμολογείται μόνο κάποια μικρή έμφαση πρός τόν έθνικισμό (περίπου θεμιτή

ἄν τῆς συνυπολογιστοῦν τρεῖς χιλιετηρίδες «ίδιαιτερης ιστορίας»), ἐντυπωσιάζει ἡ περιγραφή τῶν ἐπαπειλούντων τὴν ἔθνική μας ὑπόσταση ὡς «λιγότερο Εὐρωπαίων» (ἥτοι λιγότερο πολιτισμένων, ἄρα μὲν λιγότερα δικαιώματα, ἄρα μὲν λιγότερα «δίκια»). Περίτωση ἀνομολόγητοι ρατσισμοῦ κωμικοτραγικοῦ πρός τὸ παρόν τύπου (όχι τόσο κωμικοῦ γιά τοὺς Αλβανούς, τοὺς Πόντιους κ.λπ. πού ζοῦν, οἱ ἀτυχοὶ, ἀνάμεσά μας) ἀνάναλογοιστοῦμε, γιά παράδειγμα, τίς ἀντιδράσεις στὴν «μάχῃ τοῦ Μάαστριχτ»: πιστοποίηση τοῦ ὅτι ὄντως εἴμεθα Εὐρωπαῖοι γιά τοὺς μέν, ὑποψίες γιά τοὺς δέ καθώς κάπου χώθηκαν – στή ΔΕΕ – καὶ οἱ καταραμένοι Τούρκοι!

Βιβλίο ἐπίκαιρο λοιπόν, γιατί ζοῦμε μέσα στά δσα οἱ λέξεις τοῦ τίτλου του σημαίνουν, γιατί μᾶς προσκαλεῖ νὰ σκεφτοῦμε πάνω στίς ἔννοιες πού διμασποιοῦν τοὺς ἀνθρώπους, πού τοὺς διδηγοῦν στίς κοινωνικές ἐπιλογές τους, πού τοὺς χωρίζουν σὲ στρατόπεδα, πού τοὺς κάνουν νά φιλιώνουν ἢ νά συγκρούονται, πού τοὺς ἐντάσσουν, σὲ τελευταία ἀνάλυση, σὲ δόλα δσα δονομάζουμε πολιτική. Βιβλίο ιστορικό ταυτόχρονα, γιατί «ρατσισμός, σεξισμός, σοβινισμός» δέν εἶναι «αιώνια κακά, ἔμφυτα στούς ἀνθρώπους» ἀλλά «κακά πού βγαίνουν ἀπό δομές δεδομένες ιστορικά, ἄρα δομές μετασχηματίσμες». «Ἄρα πρέπει νά τά ἀπλάσουμε στὸ χρόνο γιά νά τά ἔξετάσουμε, γιά νά καταλάβουμε τοὺς κανόνες καὶ τοὺς μηχανισμούς πού τά δημιούργησαν καὶ πού τά συντηροῦν. Καί φυσικά νά τά προβάλουμε στὸ μέλλον καὶ νά τά συνχετίσουμε μέ τίς προθέσεις μας.

Βιβλίο δύσκολο, ἐπιπλέον. Δύσκολο ἐπειδή δέν ἔχουμε συνηθίσει ἔναντόσο σφαιρικό τρόπο σκέψης. Επειδή δέν πρόκειται γιά «αἰσιόδοξο» βιβλίο, δέν ἔχει ἔτοιμες διεξόδους νά προτείνει. «...Μιλᾶμε γιά «ἐνδογενή» διφορούμενα τῶν Ἰδιων τῶν ἔννοιῶν ὅπως φυλή, ἔθνος καὶ τάξη, διφορούμενα πού εἶναι δύσκολο νά διαλευκανθοῦν καὶ νά ξεπερασθοῦν....». Ή πηγή, ή βάση τῆς ἀντίφασης; Ή ἀνάλυση, ή ἀποδόμηση τοῦ οἰκουμενισμοῦ μᾶς δείχνει τὴν οὐσία τους. Από τὸν καιρό πού τὰ κοινωνικά καὶ οἰκονομικά συστήματα πού σήμερα κυριαρχοῦν – δικαπιαλισμός ἀν προτιμᾶτε – ἔφεραν ὡς καίριο συστατικό τους αὐτήν τὴν τάση στὸν κόσμο (γιά λόγους ιστορικούς ή οἰκονομικής λειτουργίας), δημιούργησαν ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς ἄλλης ὄψης, ἐκείνης πού θά διασφάλιζε τὴν ἱεραρχική ταξινόμηση τοῦ συστήματος καὶ θά συντηροῦσε τὴν δυνατότητα «έκδιωξης» τοῦ μήτηρος τοῦ. Ο οἰκουμενισμός τοῦ καπιταλισμοῦ δέν θά μποροῦσε νά κρατήσει τίς ἐσωτερικές του ἰσορροπίες καὶ λειτουργίες παρά διαμέσου μᾶς ἐσωτερικής ἀρνητικῆς τοῦ ἔαυτοῦ του, μέσος ἀπό μιὰ κατοχύρωση τῆς μερικότητας, ἄρα τοῦ δικαιώματος περιορισμοῦ τῶν δῶν πρέπει νά τοῦ ἀποδόσουν χωρίς ἀνάλογα νά ἀνταμειφοῦν. Ἐθνικισμός, ρατσισμός καὶ σεξισμός συνόδεψαν καὶ συνοδεύουν ὡς βασικά συστατικά τὴν κυρίαρχη τάση ὑπέρβασης τῶν δρίων, ἐνοποίησης καὶ γενικευμένης τάξης.

Ἡ διαπίστωση αὐτή ἀνοίγει ἀκριβῶς τὸν δρόμο γιά συγκρίσεις, γιά προσδιορισμό τῶν διαφορῶν πού τά σημεινά συστήματα ἀποκλεισμοῦ ἔχουν σὲ σχέση μέ τά προ-καπιταλιστικά, γιά τὴν ἔξελιξη τῶν μηχανισμῶν αὐτῶν μέσα στοὺς αἰῶνες τοῦ καπιταλισμοῦ, τὸν εἰκοστό διόπου καὶ ζοῦμε ἴδιαιτερα. Ακόμα γιά τίς σχέσεις πού συνδέουν καὶ πού χωρίζουν τὸν ἔθνικισμό καὶ τὸν ρατσισμό ἀλλά καὶ γιά τοὺς δρους τοὺς δοπίοις δημιουργοῦν ἢ στοὺς δοπίοις μετέχουν: τῇ φυλή, τῷ ἔθνος καὶ τὴν τάξη. Οἱ συσπειρώσεις μέσα σὲ ἱεραρχίες οἰκονομικές, κοινωνικές, ἀλλά καὶ νοητικές, δημιουργημένες ἀπό συστήματα ἰδεῶν, θεωρίες καὶ ἀντιλήψεις.

Ο ρατσισμός τάσσεται ἀπό τὴν μεριά τοῦ οἰκουμενικοῦ», γράφει ὁ Μπαλιμπάρ, «καὶ συνάμα ἀπό τὴν μιὰ μεριά τοῦ μερικοῦ. Η ὑπερβολή πού ἀντιπροσωπεύει σὲ σχέση μέ τὸν ἔθνικισμό, καὶ ἐπομένως τὸ συμπλήρωμα πού τοῦ προσφέρει, τείνει στὸ νά τὸν καθιστᾶ οἰκουμενικό, νά τὸν ἀναπληρώνει δηλαδή τὴν ἔλλειψη οἰκουμενικότητας καὶ συνάμα νά τὸν καθιστᾶ μερικά, δηλαδή νά ἀναπληρώνει τὴν ἔλλειψη ἴδιαιτερότητας. Μέ ἄλλα λόγια, ὁ ρατσισμός δέν κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά προσθέτει διφορούμενα στὸν ἔθνικισμό, πράγμα πού σημαίνει ὅτι διαμέσου τοῦ ρατσισμοῦ ὁ ἔθνικισμός ἐπιστρατεύεται σὲ μιὰ φυγή πρός τὰ πρόσσω, μεταμορφώνοντας τίς ὄλικές του ἀντιφάσεις σὲ ἴδανικές» (σ. 88). Συγγνώμη γιά τὴν βλασφημία, ἀλλά στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα συναντᾶ ἄφονη τρέχουσα ἐλληνική πραγματικότητα ἡ καλύτερα ἀφετηρίες γιά νά σκεφθούμε τα τοῦ δικοῦ μας ἔθνικισμού καὶ ρατσισμοῦ. Ο σύγχρονος ἐλληνικός ἔθνικισμός ἀρθρώνεται ἀπέναντι στοὺς ἔχθρους του (δόλους τούς ...γύρω) μέ φιλοδοξίες οἰκουμενικές ή ἔστω ὑπέρβασης τῆς πραγματικῆς ἔθνικῆς ταυτότητας. Οι ...γύρω εἶναι κατώτεροι λόγω μειωμένης ἐπαφῆς μέ τὴν ιστορία, τὸν πολιτισμό, τίς πανανθρώπινες (καπιταλιστικές) ἀξίες, ἀργησαν νά ἐμπεδώσουν τὴν κοινοβουλευτική δημοκρατία, τὸν καταναλωτισμό καὶ τοὺς κανόνες τῆς ἀγορᾶς κ.λπ., δέν εἶναι Εὐρωπαῖοι, προέρχονται ἀπό τίς παρυφές τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ κόσμου, ἀπό τὰ βάθη τῆς Ασίας κάποιοι ἀπό αὐτούς. Η χώρα ἐπικαλεῖται τὴν πρόσβασή της στὸ πανανθρώπινο, στὸ ἴδανικό σὲ σχέση μέ τοὺς κατώτερους ...γύρω. Κατώτερους ως κρατικά συστήματα, ως κοινωνίες καὶ ως φυλές, ως ἀνθρώπινες ὑποστάσεις τελικά. Ο ἔθνικισμός προσφεύγει στὸν ὑπερβάλλοντα ρατσισμό γιά νά ἀναδειχθεῖ.

Ταυτόχρονα ὅμως ὁ Ἰδιος ρατσισμός ἀποκόπτει. Καθιστᾶ ἴδιαιτερα δύσκολη τὴν συνεννόηση μέ τοὺς «Σκοπιανούς» πού προσβάλλουν τὴν φυλή τοῦ Μεγάλου Αλεξανδρού, καθιστᾶ ἐντός τῆς κοινωνίας ἴδιαιτερα δύσκολη τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἐπαφή μέ τοὺς Αλβανούς πρόσφυγες, εἶδος διαφορετικό ὥμα κατώτερο. «Οπως καὶ μέ τοὺς Πόντιους ἢ τοὺς Γύφτους. Προσδίδει στὸν ἐλληνικό ἔθνικισμό μιὰ ἴδιαιτερότητα πού τὸν καθιστᾶ ἀπόλυτο, πού καταστρέφει τίς γένυρες, συχνά ἀκόμα καὶ ἐκείνες πού ὁ ἔθνικιστικός διπλωματικός καὶ οἰκονομικός ρασιοναλισμός θά ἥθελε νά ὑπάρχουν. Χαράζει κενά ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ ἔθνη, κενά πού κινοῦνται στὸν χῶρο τῶν σκέψεων καὶ τῶν ἀντιλήψεων, τῶν συμπειριφορῶν, καὶ πού, κατά συνέπεια, εἶναι ἀδύνατο νά γεφυρωθοῦν. Διαφοροποιεῖ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, καὶ ὡς πρός τὸν ὑπόλοιπο «πολιτισμένο» ἢ «εὐρωπαϊκό» κόσμο μέσα στὴν ἔξαρση τῆς «ἴδιαιτερότητας» τῆς φυλῆς καὶ, ἀναλογικά, τοῦ ἔθνους. Λειτουργεῖ ἴδιανικά μέ ἄλλα λόγια, καὶ στήν πράξη μᾶλλον καταστροφικά, καθώς ὁ ἔθνικισμός γίνεται ἔνα πολύ μοναχικό ἐπικίνδυνο παιχνίδι.

Στά ζητήματα αὐτά, πού τόσο ἀμεσα μᾶς ἀφοροῦν, εἶναι βέβαιο ὅτι ἀργά ἢ γρήγορα θά προκύψουν συζητήσεις, προβληματισμοί, ἀντιδράσεις. Η ἔκδοση τοῦ βιβλίου τῶν Μπαλιμπάρ καὶ Βαλλερστάιν μᾶς προτρέπει νά σκεφτοῦμε, νά ὑποψιαστοῦμε καὶ νά καταλάβουμε πρὶν τὰ γεγονότα μᾶς τὸ ἐπιβάλλον. Εἶναι πολύ πιθανό ὅτι δλα αὐτά εἶναι ἴδιαιτερα χρήσιμες ἴδιότητες σὲ ἐποχές «ἰστορικές», δηλαδή σὲ καιρούς γρήγορων μεταβολῶν, πού συμπαρασύρουν συνήθειες, τρόπους ζωῆς καὶ ἐπιλογές. «Οπως οἱ δικές μας καὶ τῶν ...γύρω μας.

Γιωργος Μαργαρίτης